

ARHEOLOGIJA U SRBIJI

PROJEKTI ARHEOLOŠKOG INSTITUTA U 2018. GODINI

ARHEOLOGIJA U SRBIJI

PROJEKTI ARHEOLOŠKOG INSTITUTA U 2018. GODINI

Beograd 2021

Arheologija u Srbiji
Projekti Arheološkog instituta u 2018. godini

Arheološki institut

ARHEOLOGIJA U SRBIJI

PROJEKTI ARHEOLOŠKOG INSTITUTA U 2018. GODINI

Urednici
Selena Vitezović
Milica Radišić
Đurđa Obradović

Beograd 2021

Izdavač:
Arheološki institut
Kneza Mihaila 35/IV
11000 Beograd
www.ai.ac.rs

Za izdavača:
Miomir Korac

Urednici:
Selena Vitezović
Milica Radišić
Đurđa Obradović

Priprema:
Arheološki institut

Elektronsko izdanje
ISBN 978-86-6439-060-6

SADRŽAJ

- 11 Redakcija, *Uvod*
- Arheološka iskopavanja i rekognosciranja*
- 17 Slaviša Perić, Olga Bajčev, Ružica Arsenijević, Đurđa Obradović, Vesna Popović, Ivana Dimitrijević, *Arheološka istraživanja na nalazištu Slatina – Turška Česma u Drenovcu u 2018. godini*
- 25 Aleksandar Bulatović, Aleksandar Kapuran, Dragan Milanović, Tatjana Trajković-Filipović, *Lokalitet Velika Humska Čuka – iskopavanja 2018. godine*
- 33 Ognjen Mladenović, Jan Jon, Aleksandar Bulatović, Artur Bankof, Vejn Paul, Ondžej Hvojka, Vojislav Filipović, Rada Gligorić, *Lokalitet Spasovine u selu Milina: preliminarni rezultati istraživanja 2018. godine*
- 43 Dragan Milanović, *Arheološka prospekcija donjeg toka Južne Morave u 2018. godini*
- 53 Dragana Antonović, Selena Vitezović, Vidan Dimić, *Prljuša, Mali Šturac: istraživanje u 2018. godini*
- 61 Ivan Vranić, *Arheološka istraživanja lokaliteta Kale u Krševici 2018. godine*
- 69 Sofija Petković, Igor Bjelić, Gordan Janjić, Nikola Radinović, *Vrelo – Šarkamen, arheološka istraživanja, prezentacija i promocija u 2018. godini*
- 79 Nadežda Gavrilović-Vitas, Gordana Milošević Jevtić, *Građevina sa Oktogonom, Gradsko Polje, Niš: arheološka istraživanja u 2018. godini*
- 91 Stefan Pop-Lazić, Ričard Majls, Bojan Popović, Bernadet Makol, Vujadin Vujadinović, Milica Tomić, Aleksandar Stamenković, *Arheološka iskopavanja nalazišta Glacov Salaš 2018. godine*

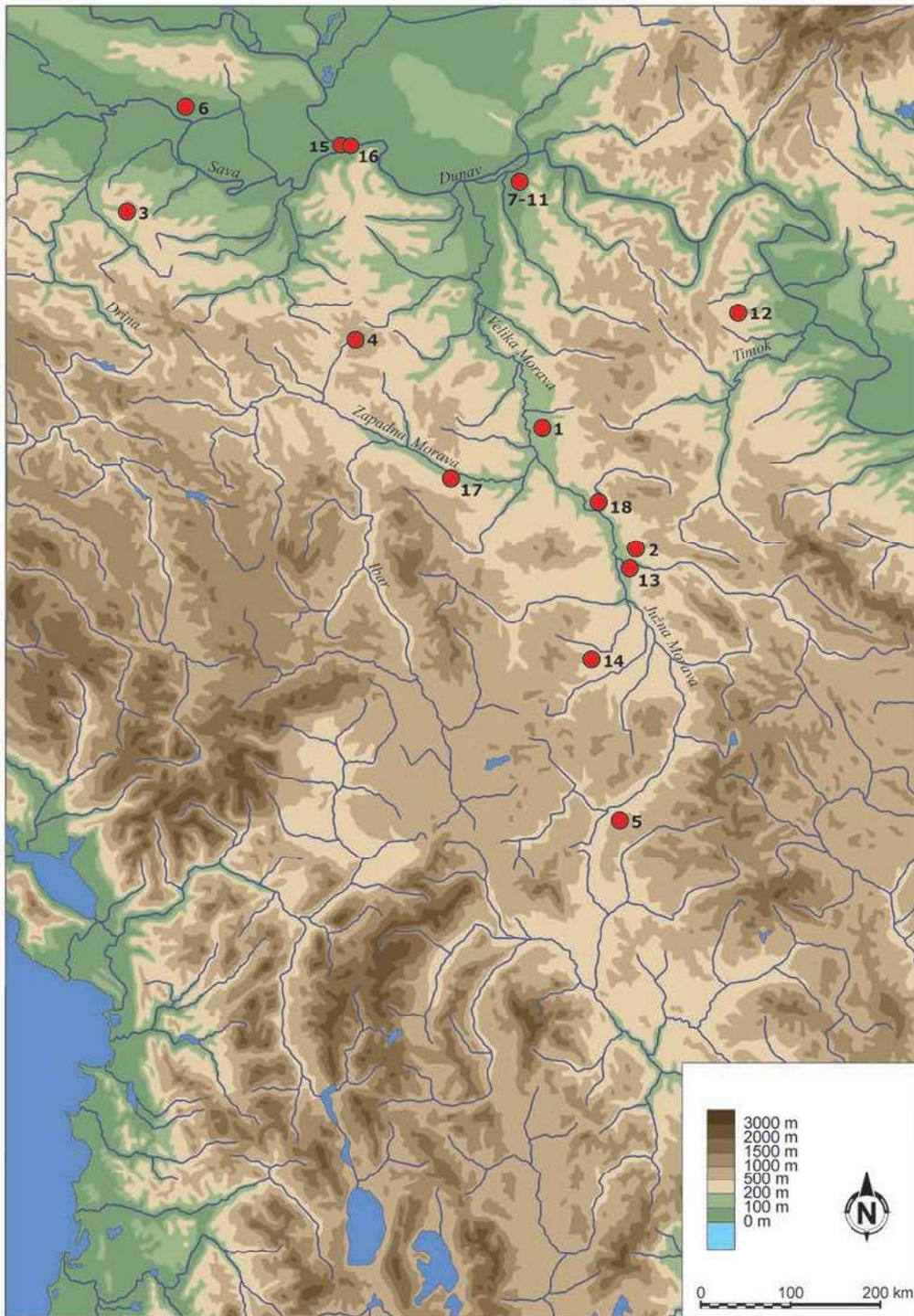
- 99 *Bebina Milovanović, Nemanja Mrđić, Ilija Danković, Arheološka istraživanja na lokalitetu Rit (Viminacijum) u 2018. godini*
- 113 *Saša Redžić, Ilija Danković, Mladen Jovičić, Zaštitna arheološka iskopavanja na lokalitetu Pećine (Viminacijum) tokom 2018. i početkom 2019. godine*
- 127 *Mladen Jovičić, Saša Redžić, Bebina Milovanović, Zaštitna arheološka istraživanja nekropole na lokalitetu Više Grobalja (Viminacijum) u 2018. godini*
- 143 *Snežana Nikolić, Goran Stojić, Milica Marjanović, Legijski logor u Viminacijumu: arheološka istraživanja u zoni zapadnog bedema u 2018. godini*
- 157 *Ivan Bogdanović, Ljubomir Jevtović, Snežana Golubović, Legijski logor u Viminacijumu: arheološka istraživanja severnog bedema u 2018. godini*
- 173 *Stefan Pop–Lazić, Uglješa Vojvodić, Bojan Popović, Vesna Bikić, Zaštitna arheološka istraživanja na Beogradskoj Tvrđavi u 2018. godini – lokalitet Veliki Kalemegdan*
- 181 *Vujadin Ivanišević, Bernar Bavan, Ivan Bugarski, Caričin Grad – arheološka istraživanja u 2018. godini*
- 191 *Ivan Bugarski, Vesna Bikić, Milica Tomić, Istraživanja prostora Stare Sinagoge u Beogradu 2018. godine*
- 203 *Marin Bugar, Ivan Bugarski, Uglješa Vojvodić, Milica Radišić, Dimitrije Marković, Arheološka prospekcija donjeg toka Zapadne Morave u 2018. godini: rezultati iz Trsteničkog kraja*

Analize arheološkog materijala

- 219 *Dragana Vulović, Ilija Mikić, Nataša Miladinović-Radmilović, Metodologija antropoloških istraživanja grupnih i masovnih sahrana*
- 229 *Radmila Zotović, Silvanov kult na području Srbije – kratka crtica iz proučavanja kultova na tlu Srbije*
- 237 *Angelina Raičković Savić, Ana Mitić, Rezultati obrade keramičkog materijala iz objekta br. 18 sa lokacije Nad Klepečkom, Viminacijum*
- 245 *Josip Šarić, Kremen za puške kremenjače u Beogradskoj tvrđavi*

Projektne i drugi izveštaji

- 253 Slaviša Perić, Projekat *Arheologija Srbije: Kulturni identitet, integracioni faktori, tehnološki procesi i uloga centralnog Balkana u razvoju evropske praistorije*
- 273 Ivana Popović, Projekat *Romanizacija, urbanizacija i transformacija urbanih centara civilnog, vojnog i rezidencijalnog karaktera u rimskim provincijama na tlu Srbije*
- 287 Miomir Korać, Projekat *IRS – Viminacium, rimski grad i legijski vojni logor – istraživanje materijalne i duhovne kulture, stanovništva, primenom najsavremenijih tehnologija daljinske detekcije, geofizike, GISa, digitalizacije i 3D vizualizacije*
- 301 Vujadin Ivanišević, Projekat *Procesi urbanizacije i razvoja srednjovekovnog društva*
- 315 Emilija Nikolić, Jelena Anđelković Grašar, *Arheološki park Viminacium i Živa Award 2018*
- 325 Ivana Kosanović, *24. međunarodni Limes kongres (24th International Limes Congress, Serbia, Belgrade-Viminacium, 2-9th September 2018)*
- 331 Sanja Slankamenac, *Izdavačka delatnost Arheološkog instituta u 2018. godini*

Sofija Petković, Arheološki institut, Beograd
Igor Bjelić, Arheološki institut, Beograd
Gordan Janjić, Muzej Krajine, Negotin
Nikola Radinović, Beograd

VRELO – ŠARKAMEN, ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA, PREZENTACIJA I PROMOCIJA U 2018. GODINI

Prema planu arheoloških istraživanja na lokalitetu Vrelo–Šarkamen,¹ u okviru projekta Arheološkog instituta u Beogradu i Muzeja Krajine u Negotinu *Vrelo – Šarkamen, arheološka istraživanja, prezentacija i promocija*, u julu i avgustu 2018. godine izvršena su iskopavanja na sektoru zapadne kapije. Iskopavanja predstavljaju nastavak arheoloških istraživanja započelih 2013. godine, koja bi trebala da obezbede uslove za realizaciju projekta konzervatorsko-restauratorskih radova i prezentacije utvrđene carske rezidencije. Ovo, pre svega, podrazumeva utvrđivnje tačnog tlocrta fortifikacije sa pratećim objektima, kulama i kapijama. Do 2018. godine u potpunosti je istražena jugoistočna kula (kula 8) utvrđenja i južni bedem, u dužini od 15 m od spoja sa pomenutom kulom ka zapadu. Tom prilikom otkriven je i niz od četiri prostorije, različitih namena, prizidanih u unutrašnje lice južnog bedema. Na ovom delu fortifikacije, prema projektu izrađenom od strane Muzeja Krajine u Negotinu 2017. godine, izvršeni su konzervatorsko-restauratorski radovi. Radove je realizovao Zavod za zaštitu spomenika kulture Niš u saradnji sa Muzejom Krajine (sl. 1).²

Prema planu prezentacije nalazišta Vrelo–Šarkamen, sledeći segment fortifikacije za koji je potrebno izraditi projekat konzervatorsko-restauratorskih radova, jeste zapadna kapija utvrđenja sa pripadajućim kulama, od koje je vodio put na zapad, ka sakralno-memorijalnom kompleksu sa mauzolejom carice – majke i tumulom. Treba napomenuti da su na mauzoleju većim delom urađeni konzervatorsko-restauratorski radovi, te da se očekuje finalni projekat ovog izuzetnog spomenika, zajedno sa pomenutom zapadnom kapijom i komunikacijom između ova dva objekta.

Pošto su tokom kampanja 2016–2017. godine u celosti istražene južna kula zapadne kapije (kula 1) i njena severna kula (kula 2), u 2018. planirana su istraživanja ulaza u severnu kulu kapije iz unutrašnjosti utvrđenja, unutrašnjost zapadne kapije, kao i deo zapadnog bedema od kapije do spoja sa njenom južnom kulom.

Ovogodišnji plan iskopavanja realizovan je na sledeći način:³

Na prostoru između severne kule zapadne kapije (kule 2) i južne kule zapadne kapije (kule 1), postavljena je sonda 6/18, pravca sever–jug, dimenzija 16,50 x 7 m, da bi se istražila unutrašnjost ove kapije. Sonda je istražena u dužini od 11 m u pravcu juga, odnosno ka kuli 1, a zbog nedostatka vremena, nije istražen manji deo zapadnog bedema i njegov spoj sa kulom 1 (sl. 2).

Konstatovano je da je zapadna kapija bila monumentalnih dimenzija. Tako širina unutrašnjosti kapije (istok–zapad) iznosi između 5,50 i 6,00 m, a njena dužina, u pravcu sever–jug, iznosi monumentalnih 7,80 m (sl. 3).

Nivo u unutrašnjosti kapije sastoji se od velikih ploča krečnjaka bele i plavičasto-sive boje, ulivenih u krečni beton sa šljunkom, usitnjenim kamenom i opekama. Širina zapadne kapije varira,

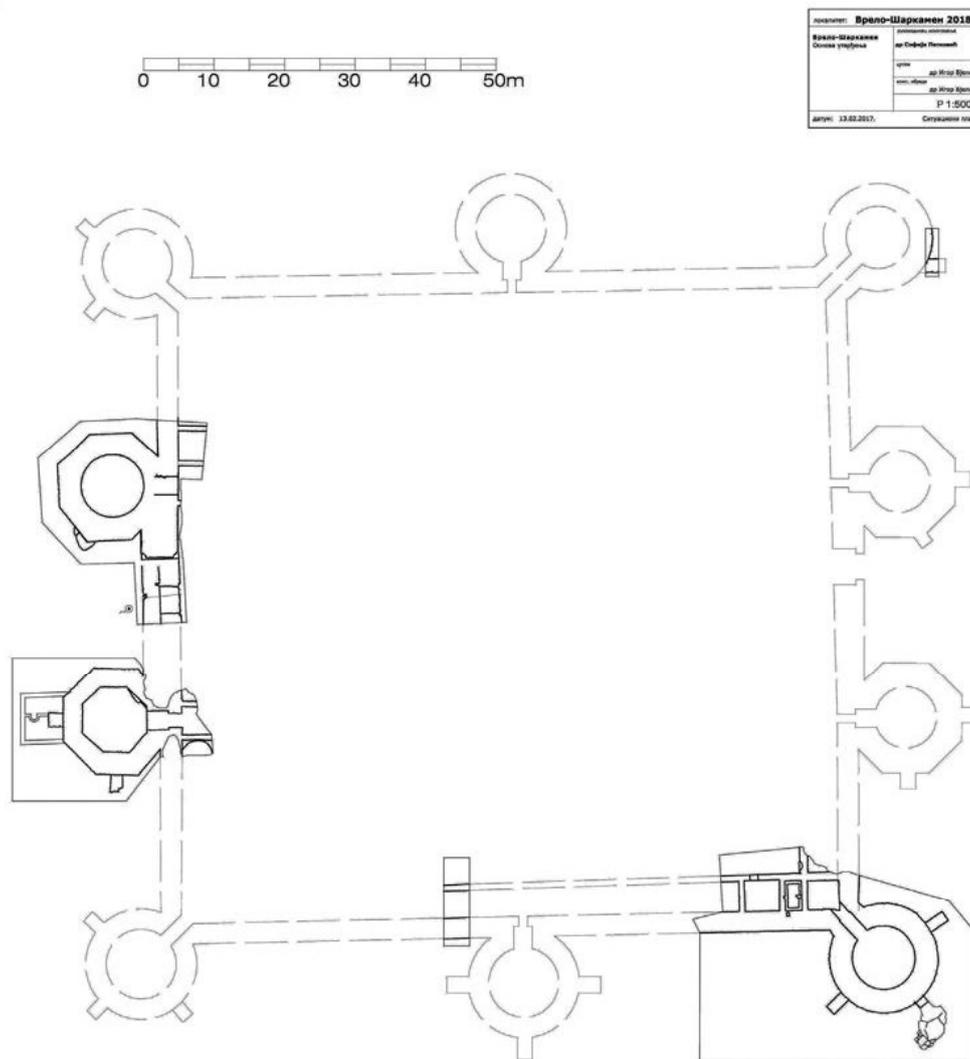

Slika 1. Jugoistočni ugao utvrđenja carske rezidencije na Šarkamenu sa izvedenim konzervator-sko-restauratorskim radovima, sa zapada (foto G. Janjić).

jer je uz zapadno, spoljašnje lice zapadnog bedema prizidano proširenje, širine od 2 m u središnjem delu, odnosno širine od 2,50 m uz severni i južni dovratnik kapije. U unutrašnjosti kapije, na osnovi temeljne zone zapadnog bedema, uočene su dve simetrične strukture pravougaone osnove, koje delom zalaze i u unutrašnjost utvrđenja, dimenzija 3,80 m u pravcu istok–zapad i 1,90 m u pravcu sever–jug. Između njih je rastojanje od 4 m. „Zidovi“ ovih struktura su od lomljenog kamena vezanog krečnim malterom, širine 0,60 m. U osnovi ova dva objekta je jezgro bedema od oblutaka i lomljenog kamena ulivenog u krečni beton (sl. 3, 4).

Kraj podužnih zidova opisanih struktura (dugih po 3,80 m) na zapadu su uklopljeni u spoljno lice zapadnog bedema, zidano tesanicima, vezanim krečnim malterom. Na prostoru između kule 2 i južnog zida severne strukture nađeni su ostaci popločanja od velikih blokova sivo-plavog krečnjaka. Kota nivoa popločanja u ovim strukturama u odnosu na popločanje u središnjem delu kapije je viša za oko 0,30 m. Pretpostavljamo da se radi o trostrukoj kapiji, gde je središnji deo služio za saobraćaj konjanika i zaprega, a dve bočne kapije, na severu i na jugu, za kretanje pešaka (sl. 5).

Posebnost konstrukcije zapadne kapije ogleda se i u otkriću drenažnog kanala od tegula duž spoljašnje temeljne zone proširenja unutrašnjosti same kapije. Kanal je otkriven od spoja zapadnog

Slika 2. Generalni plan utvrđene carske rezidencije na Šarkamenu, stanje 2018. (plan I. Bjelić).

bedema sa severnom kulom kapije (kula 2), pruža se duž proširenja zapadnog bedema na prostoru kapije u pravcu juga i prati prirodan pad terena od severa ka jugu. Zanimljivo je da je prilikom iskopavanja aktivirana ova žila podzemnih voda, koja je regulisana u vreme izgradnje kapije pomenutim kanalom. Upravo snaga ovog podzemnog izvora je dovela i do dislokacije tegula kanala, odnosno tekuća voda ga je devastirala tokom vremena (sl. 6, 7). Ovo je još jedan dokaz da je velika količina podzemnih voda, konstatovana i geofizičkom prospekcijom 2010. godine, uz pad terena od seve-

Slika 3. Unutrašnjost zapadne kapije, sa severa
(foto S. Petković).

prizidana prostorija, pravca pružanja sever–jug i dužine -4,40 m. Njen zapadni zid čini unutrašnje lice bedema. Za sada su otkriveni severni i južni zid prostorije, dok je istočni zid neistražen. Otkriveni zidovi, zidani u tehnici *opus mixtum*, u nadzemnoj zoni su široki 0,75 m. Kako je sokl duž unutrašnjeg lica severnog zida širok 0,20 m, ukupna širina temeljne zone ovog zida je 0,95 m. Ostaci malternog poda očuvani su od severozapadnog ugla prostorije, duž zapadnog bedema, u dužini od 3,20 m i širini - oko 0,30 m. S obzirom na to da u prostoriji 1 nije bilo pokretnih nalaza, njena funkcija ostaje nepoznata (sl. 8, 9).

Izuzetno je značajno podsetiti da je duž zapadnog bedema, kao i duž južnog bedema, što je konstatovano ranijim kampanjama 2015–2016. godine otkriven niz prostorija različite namene (prostorije 1–4) (Petković, Janjić 2017; Petković *et al.* 2018), što tlocrt rezidencije na lokalitetu Vrelo–

ra ka jugu, odnosno ka Vrelskoj reci, prouzrokovala intenzivnu eroziju tla na prostoru utvrđenja. Takva okolnost je uslovlila graditelje palate da iznalaze kreativna i autentična rešenja pri izgradnji šarkamenskih bedema i kula. Takođe, iskopavanjima jugoistočne kule utvrđenja, kule 8, kao i kula 1 i 2 na sektoru zapadne kapije, utvrđeno je da su ovi objekti delom utemeljeni na živoj steni, koja se prema jugu i zapadu, gotovo vertikalno spuštala ka dolini Vrelske reke (Petković *et al.* 2019.)

Navedene karakteristike tla na kome je podignuta carska rezidencija, koje su bez sumnje otežavale posao njenim graditeljima, pokazuju da je izabrano mesto imalo poseban značaj. Ukoliko prihvatimo hipotezu da su tetrarhijski vladari podizali svoje rezidencije u mestu rođenja, koje je ujedno bilo i mesto božanskog začeca, prostor na kome je podignuta utvrđena palata Maksimina Daje dobija smisao (*up. Pseudo Aurelius Victor, Epitome de Caesaribus, 40, 15–17*).

Na postoru iza severne kule zapadne kapije (kula 2) otvorena je sonda 7/18, pravca istok–zapad, dimenzija 10 x 8,50 m, sa ciljem da se u celosti istraži ulaz u kulu 2 i njen spoj sa zapadnim bedemom. Tom prilikom je konstatovano da se severno od ulaza u kulu, uz bedem, nalazi

Slika 4. Unutrašnjost zapadne kapije sa pravougaonom strukturom u severnom delu, sa jugozapada (foto S. Petković).

Slika 5. Unutrašnjost zapadne kapije sa pravougaonom strukturom u južnom delu, sa severozapada (foto S. Petković).

Slika 6. Unutrašnjost
zapadne kapije, sa juga
(foto S. Petković).

Slika 7. Ostaci drenažnog kanala uz spoljašnju stranu temeljne zone zapadne kapije,
sa severozapada (foto S. Petković).

Slika 9. Prostorija 1 uz unutrašnje lice zapadnog bedema, sa istoka (foto S. Petković).

Slika 8. Prostorija 1 uz unutrašnje lice zapadnog bedema, sa jugoistoka (foto S. Petković).

Šarkamen povezuje je s jedne strane sa kasnoantičkim vilama rustikama u Dalmaciji (Mogorjelo) i u Priobalnoj Dakiji (Kostol, Krivelj), a sa druge sa Dioklecijanovom palatom u Splitu, dok je u odnosu na njih koncepcija arhitektonskog sklopa Galerijeve utvrđene palate na Gamzigradu drugačija (Marasović 1982, 17, 50; Busuladžić 2011, 149, T. 1 c–d; Чанак-Медић, Стојковић-Павелка 2010, 57–76, пл. V–VII).

Navedena zapažanja otvaraju pitanja kako hronologije utvrđene rezidencije na Šarkamenu, tako i njene funkcije. Bez obzira na monumentalnost bedema i kula, upadljiva je skromna površina unutrašnjosti utvrđenja, koja iznosi nepuni hektar, i koja je u suprotnosti sa impozantnim zidinama (sl. 10). Takođe, vreme izgradnje kasnoantičkih vila rustika u Dalmaciji i Priobalnoj Dakiji i Dioklecijanove palate, prethodi podizanju Galerijeve rezidencije na Gamzigradu i može se smestiti u kraj 3 – početak 4. veka. Ukoliko je utvrđenu rezidenciju na Šarkamenu podigao Maksimin Daja, to je mogao da učini u periodu između 309. i 313. godine, ne završivši sopstveni poduhvat. S druge strane, tlocrt šarkamenskog utvrđenja donekle protivreči ovoj hronologiji. Nadamo se da će nova arheološka istraživanja unutrašnjosti utvrđene rezidencije dati odgovore na neka od ovih pitanja.

Slika 10. Vrelo – Šarkamen 2018, aero snimak sa jugoistoka (foto G. Janjić).

Bibliografija:

- **Busuladžić 2011** – A. Busuladžić, *Rimske vile u Bosni i Hercegovini (Roman Villas in Bosnia and Hercegovina)*, Sarajevo 2011.
- **Marasović 1982** – T. Marasović, *Dioklecijanova palača. Graditeljsko naslijeđe Splita*, Beograd 1982.
- **Чанак-Медић, Стојковић-Павелка 2010** – М. Чанак-Медић, Б. Стојковић-Павелка, Архитектура и просторна структура царске палате, у: И. Поповић (ур.), *Felix Romuliana – Гамзиџраг*, Београд 2010, 49–106.
- **Petković, Janjić 2017** – S. Petković, G. Janjić, Vrelo–Šarkamen. Arheološka istraživanja, prezentacija i promocija 2015. godine, u: N. Gavrilović Vitas, I. Bugarski, V. Filipović (ur.), *Arheologija u Srbiji: projekti Arheološkog instituta u 2015. godini*, Beograd 2017, 92–96.
- **Petković et al. 2018** – S. Petković, G. Janjić, M. Jović, I. Bjelić, Vrelo–Šarkamen, arheološka istraživanja, prezentacija i promocija u 2016. godini, u: I. Bugarski, N. Gavrilović Vitas, V. Filipović (ur.), *Arheologija u Srbiji: projekti Arheološkog instituta u 2016. godini*, Beograd 2018, 91–98.
- **Petković et al. 2019** – S. Petković, I. Bjelić, D. Vulović, G. Janjić, N. Radinović, Šarkamen, arheološka istraživanja, prezentacija i promocija 2017. godine, u: I. Bugarski, V. Filipović, N. Gavrilović Vitas (ur.), *Arheologija u Srbiji: projekti Arheološkog instituta u 2017. godini*, Beograd 2019, 135–141.
- **Pseudo Aurelius Victor, Epitome de Caesaribus** – Sexti Aurelii Victoris Liber de Caesaribus, praecedunt Origo gentes Romanae et Liber de viris illustribus urbis Romae, subsequitur Epitome de Caesaribus, recensuit F. Pichlmayr, Lipsiae 1911.

Napomene:

¹ Tekst predstavlja rezultat projekta *Romanizacija, urbanizacija i transformacija urbanih centara civilnog i vojnog karaktera u rimskim provincijama na tlu Srbije* (OI 177007), koji finansira Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

² Projekat su izradili Gordan Janjić, Muzej Krajine Negotin, arheolog, Mile Veljković, Zavod za zaštitu spomenika kulture Niš i dr Igor Bjelić, Niš, arhitekta. Radove je izvelo preduzeće *Tasić Mitre d.o.o.* iz Smedereva, a stručni i konzervatorski nadzor vodi Mile Veljković, Zavod za zaštitu spomenika kulture Niš.

³ Od 15. jula do 13. avgusta 2018. godine realizovana su arheološka iskopavanja pod rukovodstvom dr Sofije Petković, sa stručnim timom od četiri člana, koji su činili dr Igor Bjelić, arhitekta, Gordan Janjić i Nikola Radinović, arheolozi i inž. Borisav Marković, geodeta (KU Negotin). U iskopavanjima je učestvovalo i 10 fizičkih radnika.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

902/904:061.6(497.11)"2018"(082)(0.034.2)
902.2(497.11)"2018"(082)(0.034.2)

ARHEOLOGIJA u Srbiji [Elektronski izvor] : projekti
Arheološkog instituta u 2018. godini / urednici Selena
Vitezović, Milica Radišić, Đurđa Obradović. - Elektronsko izd.
- Beograd : Arheološki institut, 2021 (Beograd : Arheološki
institut). - 1 elektronski optički disk (CD-ROM) : tekst ; 12 cm

Sistemski zahtevi: Nisu navedeni. - Nasl. sa naslovne strane
dokumenta. - Tiraž 100. - Napomene i bibliografske reference uz
tekst. - Bibliografija uz svaki rad.

ISBN 978-86-6439-060-6

a) Археолошки институт (Београд) - Истраживања - 2018
- Зборници b) Археолошка истраживања - Србија - 2018
- Зборници

COBISS.SR-ID 40712457

